

Рада Р. Мандић*

Мирјана Ракић

Милана Гајић

Сања Антић

Универзитет у Источном Сарајеву

Педагошки факултет Бијељина

УДК 371.3::91

DOI 10.7251/NS1601204M

Прегледни рад

ГЕОГРАФСКИ САДРЖАЈИ У ФУНКЦИЈИ ОБРАЗОВАЊА У МЛАЂИМ РАЗРЕДИМА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

***Апстракт:** Географски садржаји у млађим разредима основне школе су врло често занимљиви и апстрактни, али и врло често доводе до проблема у усвајању мноштва информација што је за дјечије поимање простора и свијета веома конфузно. Да би ученици успјешно усвојили ове садржаје, морају претходно овладати основним географским појмовима који апстракцију свде на ниво опипљивости што им омогућава примјену истраживачког и креативног учења у конкретним животним ситуацијама.*

Циљ истраживања је анализирање наставног плана и програма како би се утврдили географски садржаји и њихова класификација у млађим разредима основне школе и одредили њихову заступљеност у формирању географског логичког мишљења код ученика.

Основна хипотеза рада базира се на претпоставци да ће наставни план и програм за основно васпитање и образовање у Републици Српској у млађим разредима основне школе, бити обогаћен садржајима географског карактера и да ће релевантни учбеници одговорити захтјевима истог.

Хронолошки гледано од првог до петог разреда основне школе обухватили смо више наставних предмета као узорак истраживања а то су: Моја околина у првом, Природа и друштво у другом, трећем, и четвртном разреду и Познавање природе и Познавање друштва у петом разреду.

***Кључне ријечи:** географски садржаји, логичко мишљење, искуствено учење*

Увод

Географски садржаји од првог до петог разреда сажети су у програм предмета: Моја околина за први разред, Природа и друштво за други разред, Природа и друштво за трећи разред, Природа и друштво за четврти разред, Познавање природе и Познавање друштва за пети разред, који су за дјечије поимање свијета и друштва око нас веома занимљиви и апстрактни.

---

* rada.mandic@pfb.ues.rs.ba

Да би ученици успјешно усвојили ове садржаје, морају претходно овладати основним географским појмовима који апстракцију свде на ниво опипљивости што им омогућава примјену истраживачког и креативног учења у конкретним животним ситуацијама.

Когнитивне способности ученика долазе до изражаја у четвртој и петом разреду када су географски садржаји ослоњени на теренски рад ученика и сналажење у времену и простору. Због тога је потребно уважити специфичности географских садржаја и превазићи потешкоће изражене у поимању облика рељефа, разумијевању геолошких процеса и усвајању основних географских појмова.

Методологија

Циљ истраживања је анализирање наставног плана и програма као и релевантних уџбеника како би се утврдили географски садржаји и њихова класификација у нижим разредима основне школе и одредили да ли су довољно заступљени да развију географско логичко мишљење код ученика.

Основна хипотеза рада базира се на претпоставци да ће наставни план и програм за основно васпитање и образовање у Републици Српској у млађим разредима основне, бити обogaћен садржајима географског карактера у довољној мјери да и да ће релевантни уџбеници одговорити захтјевима истог.

Хронолошки гледано од првог до петог разреда основне школе обухватили смо више наставних предмета као узорак истраживања а то су: Моја околина у првом, Природа и друштво у другом, трећем, и четвртој разреду и Познавање природе и Познавање друштва у петом разреду.

Резултати истраживања

Географски садржаји у настави природе и друштва представљају водиљу у сналажењу у простору, они су темељ од којег почиње рад са картом и глобусом, на које се надовезују завичајно-географски садржаји, садржаји географије насеља, економске географије, саобраћајне географије, демографије и других географских дисциплина које ће омогућити ученицима да прихвате географију као познаницу у предметној настави. С тога је веома важно активирати ученике још у млађем узрасном нивоу да користе географске садржаје у конкретним животним ситуацијама, на основу личног ангажовања у наставном процесу односно учећи кроз искуство.

Реализација програма Моја околина у првом разреду односи се на поимање породице, ко су родитељи а ко чини ужу родбину и ови садржаји пропадају демографији као области истраживања. Област Завичајне географије указује да ученици морају бити упознати с природним љепотама

свога краја, особеностима мјеста у којем живе и на основу тога да процјене која су занимање људи у датом окружењу. Изучавајући саобраћајну азбуку, као и понашање пред семафором, на раскрсници, тротоару ученици се дотичу садржаја из области саобраћајне географије неопходне за разумијевање и сналажење у простору и околини. Астрономија као област изучавања прилагођава наставне садржаје потребама дјетета, како да се припреми за школу, храни, и обуче у складу са данима и годишњим добима. Сви ови садржаји се надовезују на животна искуства и опажања која су ученици стекли прије поласка у школу.

Усвајање знања у првом разреду води од маште до функционалне стварности појава и процеса који се изучавају. Садржаји су дефинисани тако да подстичу дјечија интересовања у складу са њиховим когнитивно-развијним способностима: истраживачке активности, посматрање, уочавање, упоређивање, класификовање, именовање, предвиђање и др.⁷⁵

Табела 1. Класификација географских садржаја у предмету Моја околина за први разред.

Област	Географски садржаји (14 наставних јединица)	
Демографија	-Породица, родитељи и ужа родбина	
Завичајна географија	-Моје мјесто, мјесто у којем живим; -Природне љепоте мог родног краја; -Занимања људи у мом мјесту.	
Саобраћајна географија	- Пред семафором и на пјешачком прелазу; -На раскрсници; - На отвореном путу; средства и превоз робе и путника;	-На улици са и - Саобраћајна - Путујемо.
Астрономија	-Дан и дијелови дана; дани у седмици; (оброци, спавање, доласци у школу, викенд); - Годишња доба.	-Седмица, -Оријентација у времену

Извор: Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској за 2014. годину

Према важећем наставном плану и програму у Републици Српској, ови садржаји подстичу:

- Развијање одговорног односа према себи и окружењу и уважавање других;

⁷⁵ Детаље о наставним јединицама и очекиваним исходима погледати у документу: Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској за 2014. годину.

- Откривање и упознавање живе и неживе природе и развијање одговорног односа према природи;
- Усвајање знања о школи, породици и околини у којој живе;
- Оспособљавање за активно учествовање у саобраћају и његовање саобраћајне културе;
- Развијање способности за оријентисање у времену и простору.

У другом разреду проширују се садржаји на предмет Природа и друштво који омогућавају да ученици, у складу са својим могућностима, активно учествују у животу и раду, разумију друштвене односе као и своју улогу у заједници и друштву. Као посебни циљеви се издвајају они који омогућавају развој сљедећих способности:

- Да проширују и надовезују сазнања о живом и неживом свијету, предметима, појавама и процесима из своје околине;
- Да код ученика развију способност посматрања и да непосредним посматрањем природе и појава у природи и друштву богате ученичко сазнање новим представама и појмовима, подстичу критичко мишљење и развијају активан однос према заштити и чувању природе;
- Да оспособљавају ученике за разумијевање природних појава, међусобну условљеност и повезаност живе и неживе природе;
- Да помажу ученицима да схвате улогу друштва и човјека у мијењању и коришћењу живе и неживе природе и њихову међусобну условљеност и повезаност;
- Да упознавањем са људским дјелатностима у мјесту и околини развијају код ученика љубав према раду и људима;
- Да ученике посебно упознају са значајем и потребом заштите природне и животне средине и уводе их у еколошку културу (Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској за 2014. годину).

Табела 2. Класификација географских садржаја у предмету Природа и друштво за други разред

Област	Географски садржаји (12 наставних јединица)
Демографија	-Моја породица;
Саобраћајна географија	-Пут до школе; -Саобраћајни знакови; -Саобраћај у мом мјесту; -Понашање у саобраћају;

Астрономија	-Дијелови дана. Седмица; -Јесен и обиљежја јесени; -Прољеће и обиљежја прољећа;	-Година и годишње доба; --Зима и обиљежја зиме; -Љето и обиљежја љета;
Географија насеља	-Моје мјесто и околина.	

Извор: Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској за 2014. годину

Географски садржаји у другом разреду такође су највише оријентисани на уважавање временских прилика и саобраћајне културе који су уско везани за садржаје из првог разреда. У овом периоду дјеца уче да наброје дане у седмици, годишња доба, да објасне живот и рад људи према годишњем добу, именују адресу и мјесто становања као и важније објекте у околини. Ученик се већ тада оспособљава за сналажење у простору.

У раздобљу трећег разреда почиње изучавање и ширих географских садржаја из области геоморфологије која им помаже у препознавању рељефних облика посматрајући окружење у којем живе. Хидрологија као врло значајна област није важна само с аспекта навођења ученика на меморисање појмова као што је вода и њене особине већ и на упућивање ученика на заштиту и корист вода, да препознаје хидролошке елементе у својој околини: извор, врело, ушће и уочи међусобну разлику. Географски садржаји из области климатологије објашњавају утицај Сунца, воде и ваздуха на тло, биљни и животињски свијет на Земљи као и њихову условљеност. Из области астрономије проширују се знања о календару, часовнику, оријентацији у времену и простору, због чега је важно знати дане и мјесеце и године и поткренити их важнијим датумима. Саобраћајна географија објашњава врсте саобраћаја и употребе саобраћајних знакова, као и опасности које вребају оне који не поштују дата правила, док демогеографски садржаји допуњују појмове уже и шире породице, предака и потомака.

Табела 3. Класификација географских садржаја у предмету Природа и друштво за трећи разред.

Област	Географски садржаји (22 наставне јединице)	
Демографија	-Моја породица;	
Саобраћајна географија	-Врсте саобраћаја; путу;	-Опасност на -Саобраћајни знакови;

Астрономија	-Оријентација у простору; -времену;	-Оријентација у - Године и мјесеци у години;
Геоморфологија Хидрологија Географија насеља	-Облици рељефа ближе околине; околини; - Насеља; - Предузећа и установе у мјесту;	- Воде у мјесту и - Моја општина;
Климатологија Хидрологија	-Сунце; - Ваздух; - Распрострањеност воде; - Загријавање и хлађење воде; - Кружење воде у природи.	- Тло; - Вода; - Особине воде; - Стање воде;

Извор: Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској за 2014. годину

У четвртм разреду, у дијелу који се односи на изучавање природних и друштвених појава, адекватан је избор садржаја са аспекта географске науке и са аспекта примјерности интелектуалним способностима ученика.

Потешкоће које ученици имају приликом савладавања географских садржаја испољавају се у разумијевању просторних представа завичајног мјеста, оријентације помоћу објеката у простору, у усвајању географских појмова као што су размјер, карта и цјелокупна картографска писменост, који су основа за даљу изградњу читавог система о географској науци. Ученици већ у овом узрасту постају подстакнути и заинтересовани за самостално истраживање, у којем се машта доводи у везу са функционалном стварношћу.

Табела 4. Класификација географских садржаја у предмету *Познавање природе и друштва за четврти разред.*

Област	Географски садржаји (22 наставне јединице)	
Картографија	-Оријентација у простору; - Рељеф околине; - Географска карта;	- Оријентација у околини; - Картографски знаци;
Национална географија	-Завичај на карти РС; - Становништво РС; градови; -Текуће и стајаће воде;	- Република Српска; - Главни град РС и већи - Рељеф РС;
Привредна географија	-Временске прилике; - Привреда и гране привреде; сточарство, земљорадња; - Воћарство и виноградарство; - Сточарство, лов и риболов; - Индустрија и занатство; - Трговина, угоститељство и туризам.	- Природна богатства; - Пољопривреда, -Ратарство и повртларство; - Шумарство; - Саобраћај;

Извор: Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској за 2014. годину

Посебни циљеви:

- Оспособљавање ученика за сналажење у простору и времену;
- Упознавање ученика са карактеристикама, обиљежјима и посебностима рељефа РС;
- Развијање љубави и поштовања према својој отаџбини и људима који ту живе;
- Упућивање ученика на чување природних ресурса РС и унапређивање идеја за њихово искоришћавање и обнављање;
- Развијање еколошке свијести код ученика као услова за извјеснију будућност нових генерација које долазе (Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској 2014. годину).

Појам оријентације се проширује на стране свијета које ученици одређују помоћу компаса или знакова у природи. У истом разреду започиње картографско описмењивање ученика што је један од најтежих задатака овог наставног предмета, учења и поучавања, другачијом организацијом, активизацијом и мотивацијом ученика (Врајић, 2011, стр. 83–95). Садржаји из привредне и националне географије помажу у продубљивању знања о националном добру, природним богатствима, искоришћености ресурса у пољопривредне и индустријске сврхе. Управо ови садржаји подстичу самосталне истраживачке активности код ученика, стимулишући га да уз помоћ претходно стеченог искуства направи аутентичан модел рељефа своје околине и тиме докаже да је развио географско логичко мишљење и формирао трајну географску моћ опажања датог простора.

Географски садржаји у петом разреду у оквиру предмета Познавање природе, доприносе систематичном повезивању градива из претходних разреда. Ови садржаји захтијевају адекватнију наставну технику како би се што очигледније представиле и посматрале промјене, процеси и начини функционисања у природи.

Табела 5. Класификација географских садржаја у предмету Познавање природе пети разред.

<i>Област</i>	<i>Географски садржаји (10 наставних јединица)</i>
<i>Астрономија</i>	-Небеска тијела – појам; -Сунце – извор живота на Земљи; -Кретање Земље;
<i>Геологија</i>	-Постанак и састав Земље; - Гло – земљиште; -Природна блага унутрашњости Земље; - Начини загађивања и заштите земљишта;
<i>Метеорологија</i>	-Појам и особине ваздуха; - Састав ваздуха; - Начини загађивања и заштите ваздуха.

Извор: Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској за 2014. годину

Посебни циљеви:

- Систематизација, корекција, проширивање и повезивање искуства и знања ученика новим знањима из природе;
- Стицање знања о природи као увод у оспособљавање за диференцирано проучавање природних наука у предметној настави;
- Изграђивање основа научног погледа на свијет и оспособљавање ученика да уоче и схвате повезаност, зависност и условљеност развоја природе;
- Повезаност и условљеност појава, односа и процеса у природи;
- Стицање основних знања о небеским тијелима, постанку и саставу Земље и ваздуху. (Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској 2014. годину).

У првој теми географски садржаји објашњавају настанак космоса и небеских тијела што повећава степен апстракције, маште, предвиђања код ученика, буди заинтересованост за садржаје које не може опипати и видјети без погодних инструмената. Настава ове садржаје и садржаје који припадају геологији и климатологији може најлакше појаснити помоћу огледа (да ваздух има масу, примјер: надуван и издуван балон), вјештачких симулација (вулканска ерупција у пијеску, кретање Земље око своје осе и Сунца помоћу глобуса и модела Сунца, итд).

У предмету Познавање друштва за пети разред, географски садржаји су оријентисани на изучавање националног простора Босне и Херцеговине и њених сусједа, од географског положаја до природних у друштвених карактеристика ових држава. Географски садржаји су конципирани тако да буде љубав према традицији и отаџбини, градећи позитвне ставове ученика према вјери, држави и нацији којој припадају.

Табела 6. Географски садржаји из предмета Познавање друштва

Област	Географски садржаји (18 наставних јединица)	
Национална географија	- БиХ – држава са два ентитета; - Назив и положај на географској карти; - Символи БиХ и Републике Српске;	
Национална географија	- Рљеф БиХ; језера; - Јадранско море; БиХ;	- Ријеке и - Клима у
Национална	- Пољопривреда шумарство;	

географија	- Енергетика и рударство; - Индустија и саобраћај; - Туризам и угоститељство;
Национална географија	- Становништво у БиХ; - Вјерски и културни објекти; - Вјере, обичаји и традиција конститутивних народа БиХ и националних мањина у непосредном окружењу; - Насеље, општина, град; - Привредни и културни центри у РС и ФБиХ; - Сусједи БиХ (Србија, Црна Гора и Хрватска) и њихови симболи;
Теренска настава	- Организовање пригодних посјета и излета.

Извор: Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској за 2014. годину

Посебни циљеви:

- Стицање представе и знања о географском положају Републике Српске на карти БиХ, и БиХ на географској карти Балкана и Европе;
- Стицање основних знања о друштвеним збивањима као увод у учење историје и географије;
- Стицање основних знања о Републици Српској и Федерацији БиХ, заједници конститутивних народа и националних мањина које живе у оквиру државних граница БиХ и Републике Српске;
- Стицање основних знања о природним, привредним и културним богатствима Републике Српске и Федерације БиХ;
- Упознавање републичких симбола (грб, застава, химна) Републике Српске, БиХ, Србије, Црне Горе и Хрватске;
- Оспособљавање за употребу географске и нијеме карте (Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској 2014. годину).

У Познавању друштва заступљени су географски садржаји који свједоче о културном, вјерском и националном животу, прожимајући више географских сфера изучавања, од рељефа, климе, до привреде и становништва, односно обухваћени су садржаји националне географије који описују цјелокупне карактеристике неког простора. У петом разреду долазе до изражаја когнитивне способности, разумјевање друштвених односа процеса и појава, емпатија, упоређивање, анализирање и разумијевање наученог.

Закључак

Наставни план и програм у Републици Српској за основно васпитање и образовање у млађим разредима основне школе, располаже са чак 98 наставних јединица географског карактера. Заступљеност ових садржаја је

сасвим погодна за развијање географског логичког мишљења и оспособљавања ученика да разумију природне и друштвене процесе и да примијене стечена знања у конкретним животним ситуацијама. Програмски садржаји обухватају чињенице о основним животним приликама с којима се ученик сусреће у реалним контекстима, почев од поимања породице (уже и шире), културе живљења, припадности заједници, религији, држави, понашања ученика у саобраћају, у временским приликама, оријентације у простору посматрајући облике рељефа у свом завичају. Сви ови садржаји погодни су за извођење наставе у аутентичним амбијентима који ће ученицима на још вјернији начин објаснити географске садржаје и апстракцију довести на ниво опипљивости и разумијевања.

Литература

- Браичић, Z. и др. (2011). Metode i postupci poučavanja i učenja u nastavi Prirode i društva. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, Vol. 17, No. 2/2012, Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 83–95.
- Borić, E., Škugor, A. (2011). *Uloga udžbenika prirode i društva u poticanju kompetencija učenika*. *Život i škola* br. 26: 50–60. Osijek: Filozofski fakultet Osijek, Učiteljski fakultet u Osijeku.
- Наставни план и програм за основно образовање у Републици Српској за 2014. годину.
- Пашалић, С. и др. (2014). *Природа и друштво за 4. разред основне школе*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пашалић, С. и др. (2014). *Познавање друштва за 5. разред основне школе*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Спасојевић, П. и др. (2011). *Природа и друштво за трећи разред основне школе*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Спасојевић, П. и др. (2011). *Природа и друштво за други разред основне школе*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ђурчић М. и др. (2014). *Познавање природе за пети разред основне школе*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Рада Р. Мандић, Мирјана Ракић, Милана Гајић, Сања Антић

THE FUNCTION OF GEOGRAPHIC EDUCATION SKILLS IN ELEMENTARY GRADES

Summary

Geography in elementary grades is often interesting, but it also very often leads to problems in adopting the multitude of information which is for children's understanding of space and the world very confusing. In order for students to successfully adopt these skills, they must first understand the basic geographic concepts.

The aim of the research is to analyze the curriculum in order to identify geographic features and their classification in the elementary grades and determine their influence on the formation of geographical logical thinking in students.

The basic hypothesis is based on the assumption that the curriculum for primary education in the Republic of Srpska in the elementary grades, should be enriched with contents of geographic character that should be presented by relevant textbooks.

We included more subjects as sample surveys which are: My environment in the first grade, Nature and Society in the second, third, and fourth grade and of Nature and Knowledge of Society in the fifth grade.

Key words: *geographical content, logical thinking, experiential learning.*